

LIEFDESBRIEVEN

» PRIVÉ-DOMÉIN «

NR. 54

MULTATULI LIEFDESBRIEVEN

BEZORGD EN VAN
AANTEKENINGEN EN EEN NAWOORD
VOORZIEN
DOOR PAUL VAN 'T VEER

AMSTERDAM • UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

Copyright aantekeningen en nawoord © 1979 Paul van 't Veer,
Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke
andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van B.V. Uitgeverij De Arbeiderspers, Singel 262, Amsterdam.
*No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint,
microfilm or any other means, without written permission from B.V.
Uitgeverij De Arbeiderspers, Singel 262, Amsterdam*

Druk: Geuze & Co's Drukkerij B V, Dordrecht

ISBN 90 295 3205 X

INHOUD

Brieven aan Everdine

7

Brieven aan Mimi

187

Nawoord

303

BRIEVEN AAN EVERDINE

Buitenzorg, 28 September 1845.

Ik weet niet of gij reeds een' brief van mij verwacht, mijne lieve Everdine, maar ik geloof dat het u niet heel onaangenaam wezen zal als er vóór den bepaalden tijd iets van mij komt opdagen. Ik had u gezegd: 'den derden' alsof het mij niet eerder eene behoefte wezen zoude mij met u te onderhouden. Neem mij dus mijne voorbarigheid niet al te kwalijk, — of laat den brief, tot den 3den Oktr. liggen; — beproef het eens, Eefje. Foei hoe kom ik aan dat idee!

Ik ben gisteren geheel mouillé hier aangekomen, ik had regenbuijen onderweg gehad die zoo hevig waren dat ik niet zien kon; ik reed op goed geluk voort, zonder mijn jongen die mij uit het oog had verloren. Na eenigen tijd dwalens — ik was van den weg afkwam ik voor de rivier, waarover een bamboezen vlot ligt, doch bemerkte tot mijn leedwezen dat ik den regten weg geheel gemist had; er was geen vlot te zien, en alle middel van traject bestond in een hoogzwevend bamboezen bruggetje, dat op eene tant soit peu Amerikaansche wijze over de rivier was geslagen en aan de Zwitsersche Duivelsbrug herinnerde. Gij kunt u geen idee maken van de massa water die 'hotsend en klotsend en schuimend en stuivend' aanstroomde, — de weg zelf was rivier geworden. Het was een vreeselijk gezigt. Ik had grooten lust er in te gaan om er te paard schuins met den stroom afdrijvende zwemmende over te komen. De inlanders die ik daar aantrof raadden het mij af; — de schuimende stroom scheen mij toe te roepen: 'gij durft niet!' O, ik wilde zoo gaarne! Luister wat ik gedaan heb. Ik bragt mijn paard bij een chinees die daar woont, en ging bedaard te voet het bruggetje over, omdat... omdat... gij begrijpt het wel, mijne lieve, omdat ik aan zekere Dame

beloofd heb mij niet te wagen. Geloof toch niet dat ik mij hiervan eene verdienste maak, het is slechts om u te doen zien hoe lief ik die zekere Dame heb. Ik kon mij niet weerhouden op het midden der brug staan te blijven, om naar het water te kijken dat mij kokend en stroomend uitlachte. Na eenig zoeken kwam ik op den grooten postweg te land omstreeks bij paal 41, hetgeen mij ruimschoots in de gelegenheid stelde om mijne liefhebberij in het loopen den vrijen teugel te vieren. Mijn jongen arriveerde een paar uur later.

Mijn voornemen om hier den algemeenen secretaris te spreken is geheel vrijdeld. ZEd. is naar Batavia om daar den nieuwen Gouverneur-Generaal te complimenteren die gisteren gearriveerd is, en morgenochtend vroeg aan wal zal komen. Deel dit berigt s.v.p. aan den heer v.d. Hucht mede.

Mevrouw Holle is zeer welvarende. Ik zeg dit vooraf omdat gij misschien schrikken zoudt van hetgeen volgt. Toen ik gisteren mid-dag aankwam, verhaalde men mij dat HEd. zeer bedenkelijk ziek lag, zoo zelfs dat de heer Van Hogendorp zich in allerijl als Notaris naar Bolang had begeven, om haar testament te maken. Ik informeerde overal en hoorde overal hetzelfde. Gij kunt nagaan hoe mij dit trof. Ik liet heden morgen de twee koelies die mijn goed gedragen hadden, niet vertrekken, ten einde na de terugkomst van den heer H., als ik het regte van de zaak wist, terstond een hunner met spoed naar P. Salak te zenden met tijding. De heer H. is heden mid-dag geretourneerd en heeft mij goddank gerust gesteld.

Mijnen brief aan Henriette en Sophie* had ik verschoven. Eene 'verlovingscommunicatie' en een 'sterfhuis' zouden erger 'jureren' dan zwart, paars en blaauw in eene geldbeurs! Ingesloten het briefje van den Heer Hogendorp, om als er welligt eene nadeelige tijding mogt overwaaijen, de familie geheel gerust te stellen.

O wat was mijn hart vol, gisteren toen ik u daar zoo alleen te midden van velen, achterliet! Het scheen mij alsof ik verkeerd handelde heen te gaan zonder u, alsof het eene lafhartigheid was eenen last te gehoorzamen die mij van u verwijderde, en ik was verdrietig op de omstandigheden die mij dwongen u te verlaten. Nooit zal ik er aan gewennen mijn eigen meester niet te zijn; het is mij altijd alsof ik vroeger vrij was, — en heden voor het eerst gebonden; hoe

* Henriëtte en Sophie waren de zusters van Everdine van Wijnbergen.

komt dit toch, lieve beste Everdine, ik ben toch sedert 1820, dat is zoolang als ik ademhaal, afhankelijk geweest, en de omstandigheden hebben mij waarlijk geen grein assujettissement geschonken?

Heden avond sprak ik eene Dame die mij wat hare persoon aangaat weinig belang inboezemt, doch welke ik vroeger te Batavia als meisje gekend had, in 1839. Zij was zoo veranderd dat ik haar niet herkend zoude hebben. In 8 à 7 jaren tijds was zij van een vlug vrolijk meisje, eene zwaarlijvige respectabele huismoeder geworden, — toen was zij sentimenteel, nù degelijk, toen gevoelig, nù verstandig, toen poesie, nù prosa! Ik staarde haar aan, en vraagde of zij gelukkig was, hetgeen: 'ja' ten antwoord kreeg. Bij nader gesprek bespeurde ik dat dit 'ja' zeggen wilde: ik krijg genoeg te eten, mijne kinderen hebben geen rood haar, bogchels of kromme beenen, en mijn man slaat mij niet! O, ik heb oogenblikken waarin ik verlang dat eene degelijke stevige werkelijkheid, het vliegend, huppelend, afmattend genot mijner onstoffelijke droomen vervangen moge. Ik staarde die vrouw aan, als wilde ik de laatste zeven jaar op haar gelaat nalezen, — het stond er duidelijk, ik las het en begreep het, maar lieve Everdine, hoe geheel anders staan die jaren bij mij aangeteekend. Het was alsof men de scheepsjournalen vergelijkt van twee vaartuigen die dezelfde reis hebben gemaakt, maar een geheel anderen weg hebben genomen. Neen, die vergelijking is niet juist, haar reis is afgelopen en de mijne...

Ook de mijne zal, God geve het, spoedig gedaan wezen; door de menigte van aandoeningen heen, die het hart vermoeijen en het hoofd belemmeren, zie ik eene rustige, ik zoude bijna zeggen, prosaische toekomst te gemoet, met juist zooveel poezie als er noodig is om mijne lieve Everdine, mijne Engel, en mijne kinderen, gaven Gods te noemen.

Ik gevoel mij zoo gelukkig dat ik er huiverig van ben. 'Is het wel waar?' vraag ik mij zelve, evenals de eerlijke bedelaar wien men een goudstuk gaf, vragen zoude: 'Is dat wel waarlijk voor mij?' Ja, ja, het is waar, ik heb uwe tranen gezien toen ik vertrok, en ik begreep wat ten Cate meende toen hij zeide:

'Geef uw lachjes aan elk dien gij minder bemint,
Maar bewaar toch uw traantjes voor mij!'

Ik zal gelukkig zijn, gij weet wat ik geluk noem, ik laat het Holm zeggen in de Eerlooze.* 'O, hoe schoon moet het zijn als geliefde stemmen met ons medebidden om het dagelijksch brood en vergeving van schulden.' Dat geluk zult gij mij geven, Everdine, — en ik herhaal en bevestig mijne belofte om u zoo gelukkig te maken als door hartelijke trouwe liefde mogelijk is.

Mijne lamp weigert dienst, ik sluit derhalve. Groet ieder van mij, vooral... ja wie vooral? Allen, allen! Goeden nacht, mijn meisje, mijne Everdine, — duizend kussen voor u, en gelukkige droomen voor mij — goeden nacht!

Uw Eduard.

Schrijf dikwijls en veel, adresseer uwen eersten brief op Buitenzorg aan E. Douwes Dekker, Ambtr. o/wgd, en later als boven te Poerwakarta (Krawang).

Schrijf mij wat gij doet, wat er voorvalt, maar lieve, bovenal wat gij denkt.

Met een weinig postpapier voor Everdine en eenige sigaren voor den heer Van der Hucht. De koek is voor de kinderen. Dat trommeltje is vol geweest doch men heeft mij geplunderd.

Buitenzorg 2 October 1845.

Lieve Everdine. Dezen ontvangt gij door den Heer van Heeckeren** die morgen ochtend vertrekt. Ik ben in dien tijd nog in de haast naar Batavia geweest doch te vergeefs. Ik hoop echter morgen ochtend vroeg tegelijk met den Heer Van Heeckeren te kunnen vertrekken, en zal u van Krawang terstond schrijven om uwen lieven brief te beantwoorden. Neem het ditmaal hiermede voor lief, ik zoude u toch niet zóó kunnen schrijven als ik wel wilde omdat ik zeer uit mijn humeur ben, adieu

Uw Ed.

* Dekkers (onuitgegeven) toneelstuk *De Eerlooze*, later door hem *De Hemelbruid*, respectievelijk *De bruid daarboven* genoemd, gepubliceerd in deel III van het Volledig Werk.

** J. C. W. baron van Heeckeren tot Waliën, de latere echtgenoot van Everdine's zuster Henriëtte, werkte op de Algemene Secretarie in Buitenzorg.

BRIEVEN AAN EVERDINE

Buitenzorg	2	October	1845
„	3	„	„
Gintong	7	„	„
Poerwakarta, 8, 9, 10	„	„	„

Met uwen hartelijken brief van 29 Sept. voor mij, zet ik mij neder om met mijne Everdine te praten, hoewel het mijn voornemen is dezen brief niet van hier te verzenden, doch dezelve na mijne aankomst ginder voort te zetten. De Heer van Heeckeren met wien ik hier kennis gemaakt heb, vertrekt morgen naar P. S. ZEd. wachtte tot nog toe te vergeefs op een paard, en zal waarschijnlijk met het paard gaan dat ik mede had genomen, om aan den heer Serlé af te geven, hetgeen niet geschied is. Ik hoop dat de ontevredenheid van den heer v.d. Hucht* niet lang zal geduurd hebben, wijl ik ZEd. na de ontvangst van uwen brief terstond over die historie geschreven heb. Wees nu nog zoo goed te zeggen dat ik met den heer Serlé heb afgesproken dat deze, indien de heer v.d. H. het geweer van Soek terug wil zenden, zich met de ontvangst daarvan belasten wil.

Uwen brief heb ik van buiten geleerd door het menigvuldig overlezen. Ik had het noodig mij daardoor op te wekken, dewijl ik tegenwoordig beheerscht word door eene melancholie waarvan ik mij geen denkbeeld maken kan. Ik heb u reeds gezegd dat ik gewoonlijk stil ben, en in mij zelven gekeerd; men zoude het niet gelooven als men mij te Parkan Salak had hooren gekscheren met de meisjes, en vrolijk zijn; ik begrijp mij zelven op dat punt niet; het schijnt alsof er eene te grootere reactie bij mij plaats vindt, naar mate ik mij eenige dagen te voren gelukkiger gevoelde. Ik weet niet bepaald wat mij drukt, en evenals gij, beschuldig ik mij zelven van ondankbaarheid. Met uwen brief in de hand, vraag ik wat ik toch meer begeer? Ik zoude immers uwe liefde voor geene andere omstandigheid ter wereld willen verruilen; moest ik mij niet zoo gelukkig gevoelen, dat er geen plaatsje in mijne ziel overbleef waar eene onaangename gewaarwording huisvesten konde?

Ik hoop, neen, ik vertrouw dat gij het mij niet ten kwade zult

* Willem van der Hucht, theeplanter op Parakan (Parkan) Salak, of zijn broer Jan Pieter, bij wie Everdine woonde en die haar voogd was geweest. De Van der Huchts waren achterneven van de drie zusters Van Wijnbergen.

duiden als ik u met verdrietelijke buijen lastig val, wij moeten *alles* te zamen deelen, smart en genoeg, alles. Knor dus niet op mij, mijne lieve, misschien is het slechts eene voorbijgaande bui, misschien louter een gevolg van mijne tegenwoordige werkeloosheid die op mijn gemoed werkt als de vermaken van Capua op het leger van Hannibal, misschien zal het slot van dezen brief op vrolijker toon geschreven zijn. Ik ben door verschillende omstandigheden hier zeer tegen mijn wil opgehouden, en omgeven door menschen die ik meerendeels ken noch acht. Het spijt mij eene slechte trek in mijn karakter op te merken welke ik vruchteloos tracht tegen te gaan; het is eene soort van afgunst, jegens degenen die het wèlgaat. Het is een natuurlijk maar niet geoorloofd gevolg mijner omstandigheden. Gedurig denk ik waarom moet het juist hèm of hèm zoo mede loopen? Was *ik* in die positie van welvaart, rijkdom of onafhankelijkheid dan was ik niet genoodzaakt zoover van haar te gaan, dan keerde ik naar Parkan S. terug om Everdine mede te nemen. Verbeeld U eens... als ik mijn eigen meester was! Ik weet wel mijne lieve Everdine gij zult mij geduld aanraden, en dat is verstandig, maar ik heb op dat punt geen geduld, ik zal elken dag voor dat oogenblik mij ongelukkig gevoelen, ik benijd den koelie die de jour en jour leeft, en gaan kan waar zijn hart (s'il y en a) hem roept. O, wij domme menschen die ons behoeften hebben aangewend boven die welke de Natuur ons gaf! De liefde zegt: bewoont een bamboezen huisje, kleeu u en eet als een inlander, hebt elkander opregt lief, en gij zult gelukkig zijn. Op mijn zestiende jaar droomde ik van zulk een lot, en nu nog – ik schaam mij het aan iemand anders dan mijne Everdine te zeggen – nu nog durf ik, met de meerdere ondervinding, mijne kinderdroomen geen dementi geven. Ik geloof het nog. Ik hield meestal een soort van dagboek waarvan veel verloren is gegaan, in sommige overgeblevene stukken van mijn 15e à 16e jaar staan uitdrukkingen die hierop nederkomen: 'als gij deze bladen in rijper leeftijd naleest, spot dan toch niet met de meeningen en verwachtingen van deze tijd (1835). Mogelijk is het dat gij eenmaal het leven van eene geheel andere zijde beschouwen zult, volwassenen noemen mijne denkbeelden van heden, kinderlijk, welligt kinderachtig, – maar vergeet toch nooit dat die denkbeelden hoe ongegrond misschien, u eenmaal heilig waren, en dat waarschijnlijk uw

hart aan schoonheid verliezen zal, wat het verstand aan juistheid gewonnen heeft, enz.'

Zie, ik had er toen reeds een flauw begrip van dat de kleuren van het leven, regenboogskleuren waren, en toch is de waarschuwing welke ik tot mij zelven rigtte, overbodig geweest. Misschien is het aan eene mindere verstandsontwikkeling toe te schrijven dan bij anderen plaats vindt, ik moet bekennen nooit verstandig genoeg geweest te zijn om mijne zestienjarige luchtkasteelen omver te halen. Ik geloof nog gelukkig te kunnen zijn in uitwendigen tegenspoed. Zij die anders denken en ik, wij kunnen beide gelijk hebben. Hemel, geef hun geld, rijkdom, weelde—mij, liefde! Zij zullen mij, ik hèn beklagen, en op het sterfbed moge het uitgewezen worden wie regt had.

En dan die verfoeilijke afgunst waarvan ik zoo even sprak? Waarom benijd ik anderen omdat zij in het bezit zijn van goederen waaraan ik geene waarde hecht? Waarom zeg ik niet: 'Kom, Everdine, het leven is te kort om het geluk te verschuiven, kom, nu, dadelijk, van heden af zullen wij alles voor elkander zijn! Er zijn wel is waar omstandigheden die eenig uitstel zouden wenschelijk maken, maar wat bekommert gij u daarover; neem wat u het schoonste is, en tel het overige niet.' Waarom zeg ik dat niet? Omdat ik een zwak inconsequent schepsel ben, die fraai redeneert over de onwaarde van fortuin, en toch niet sterk genoeg wezen zoude om zonder grieven te zien dat zijne vrouw in een katoenen japonnetje gekleed ging als eene andere mooi getoiletteerd was. Hoe kinderachtig, hoe klein-geestig! Wel verre van nu te lagchen over mijn schrijven van 1835, zoude ik mij toen geschaamd hebben als men mij had kunnen voorspellen wat ik tien jaren later schrijven zoude. Ik ben niet vooruitgegaan sedert dien tijd! Of is dat het verstand dat met de jaren gekomen is; is dat de vrucht van ondervinding, is dat levenswijsheid? De duivel hale dat verstand, die vrucht is bitter, die levenswijsheid zoude mij gek maken.

Laten de bovenstaande curieuse tirades u tot een staaltje strekken van hetgeen er in de laatste dagen in mij is omgegaan. Mijn slecht humeur zal u niet meer bevreemden, als ik u zeg dat gedachten als de bovenstaande mijnen tijd nagenoeg geheel hebben aangevuld, slechts nu en dan afgebroken door het lezen van uwten allerliefsten

brief, — ook zult gij het mij vergeven dat ik u deelgenoot maak van mijne verdrietelijkheden... Everdine, ik heb u zoo lief!

Gintong, 7 October. Wat 'Gintong' is zal u straks duidelijk worden, lieve meid, en geloof niet dat de gaping die er in den datum bestaat ook in mijne gedachten heeft plaats gevonden. Ik heb trouw aan u gedacht, en mij op de reize menigmaal bij u, maar nooit of zelden u bij mij gewenscht. De redenen zullen u blijken als gij het volgend interessant (!) reisverhaal ten einde toe wilt nalezen, hetgeen zeer voor uw geduld prouveren zoude.

Zaterdag's morgens ging ik vergezeld van een jongen van Buitenzorg op weg, ik had Gouvernements paarden aangevraagd, dewijl mijn paard van Batavia zeer ziek op Buitenzorg was aangekomen. Na een halve paal gereden te hebben viel het paard van mijn jongen neer. Ik liet het terug brengen en mijn jongen op het mijne rijden, daar ik het te voet gaan verre prefereer boven het zitten op zulk een ellendig dier als er door het Gouvernement aan in dienst reizende ambtenaren verstrekt wordt. De distantie van Buitenzorg naar Krawang is in eene rechte lijn zoo groot niet, doch men moet belangrijke omwegen maken. Ik had mij natuurlijk zoo goed mogelijk geïnformeerd naar den te nemen weg; dezelve leidde grotendeels van de postroute af over particuliere landen, namelijk Tjiloea, Tjitrap en Tjilingsie, welke alle onder buitenzorgsch grondgebied behooren, vandaar over Bekassie (bataviasche ommelanden) naar het Krawangsche. Toen ik B/zorg verliet, rekende ik er half en half op dat ik bij een der landeigenaren wel een goed paard zoude oploopen, hetgeen mij hoogst welkom wezen zoude, daar ik mij eenigszins onwel gevoelde, en dus niet voor mijn genoegen liep. Op Tjitrap vond ik niemand tehuis. Ik ging echter zitten en vraagde eenen jongen mij een kop thee te geven, hetgeen hij niet dorst te doen. Na eenige vergeefsche pogingen om denzelfden daartoe over te halen ging ik mooi knorrig verder en liep den vervelenden weg zeer verdrietig voort. Mijn jongen hield mij te paard bij, hetgeen hij wel zou gelaten hebben als ik op weg naar Parkan Salak geweest was! Ik kan u mijn onaangename gemoedstoestand niet beschrijven. Tegen den middag kon of wilde ik niet langer loopen. Ik hield halt bij eenen inlander die mij warm water en rijst voorzette, daar viel ik door de hitte bedwelmd in slaap. De streken zijn daar veel heeter

dan in de Preanger wijl het laag vlak land is. Ik sliep op de bamboezen baleh-baleh een paar uren, beloonde den man door hem een bonnetje te geven op Van Rees te B/zorg (ik had nagenoeg geen geld bij mij) en ging verder ofschoon ik door hevige regenbuijen zeer nat was geworden, dewijl ik hoopte dien avond Tjilingsie te zullen bereiken, waar mij naar ik meende een goed onthaal wachtte. Eerst tegen zeven ure, ik had loopen dwalen door en over moeras en rijstvelden, was ik bij het schoone landhuis. Ik liet den jongen zeggen dat er een heer was die om nachtverblijf verzocht; men liet mij vóór, buiten de galerij, staan. Na lang wachten ging ik op den stoep zitten, eindelijk kwam de jongen terug met de volgende boodschap: 'Mijnheer moet het niet kwalijk nemen, doch daar Mevrouw alleen te huis is kan zij niemand ontvangen.' Mijn reeds zeer verdrietig humeur werd hierdoor niet vrolijker. Ik zond den jongen andermaal naar binnen. 'Zeg aan Mevrouw dat ik vermoeid en onwel ben, dat ik 26 à 28 paal geloopen heb, dat ik niet weet waar ik den nacht zal doorbrengen en dat ik mij met een matje en een kussen in een bijgebouw behelpen wil.' Het antwoord was hetzelfde. Daar stond ik in het donker op eene geheel onbekende plaats, afgemat en verdrietig en eene Europeesche vrouw weigerde mij een nachtverblijf. Ik was verontwaardigd. Ik liet Mevrouw groeten en zeide tot den jongen dat ik eene boodschap aan den heer Arnold had, welke ik op den muur wilde schrijven. Die jongen zal wel gedacht hebben dat dit eene wonderlijke manier van corresponderen was, hij lichtte mij met eene lantaarn bij, en ik schreef het volgende op eene der pilaren met goed groote letters welke ik hem verzocht niet uittewisschen, daar het eene belangrijke tijding voor zijnen Heer bevatte:

O, zoek gastvrijheid eer bij Turk en Arabier
 En roem de deugden niet, die in dit land eens blonken,
 'k Liep zes en twintig paal van Buitenzorg tot hier,
 Mij werd geen stoel gezet, geen dronk werd me ingeschonken.

en daaronder mijn naam voluit, opdat de heer Arnold als hij tehuis komt, en mij iets over mijne inscriptie zeggen wil, mij zoude kunnen vinden. Het is wel is waar zijne schuld niet, maar die zijner

vrouw, doch in allen gevalle schijnen de instructies omtrent het oefenen van hospitaliteit op dat land niet zeer dringend te zijn.

Ik schaamde mij voor mijn eigen jongen, en liep op goed geluk voort zonder nog te weten waar ik belanden zoude. Een inlander (ik geloof een mandoor van het wachtsvolk) liep mij na. Hij had, zeide hij, notabene medelijden met mij!—hij verzocht mij bij hem te komen, hetgeen ik aannam. Bij een inlandsch nachtlampje ging ik zitten lezen, ik heb op reis altijd een boek bij mij, en viel na wat rijst gegeten te hebben op de baleh-baleh in slaap, mijn elleboog voor een kussen gebruikende. 's Morgens vier ure ging ik weder op reis. De weg was weder vervelend, en de hitte zeer drukkend. 's Namiddags kwam ik op Tjikarang hetgeen onder Batavia sorteert; ik bleef daar den nacht over in een inlandsch huis, en behielp mij weder als vroeger. Daar hier niemand tehuis was hielpen wij ons zelven. Ik kookte rijst en de jongen een soort van koffij, van bladen die hij onderweg in een soort van warong gekocht had. 's Avonds was het zeer mooi weder, ik ging op een bankje voor de deur zitten, en dacht aan u en de toekomst. Slapen konde ik niet uithoofde van de menigte muskieten die mij, met al de venijnige piquanterie aan dat piquant geslacht eigen, herinnerden dat ik mij in de moerassige bataviasche ommelanden bevond. Ik beproefde nog dien nacht aan u te schrijven, doch ik konde niet, daar de nachtpit uitging. Tegen half 3 viel ik in slaap en werd om 4 uur weder wakker gemaakt om weer op weg te gaan. Ik ging maar met tegenzin daar mijne leden door het vele loopen en slechte rusten gebeukt waren, en mijne voeten open door het schuren van het in de zon hard geworden leder. Ik zette de reis op bloote voeten voort. Ik was nu op den grooten weg van Batavia naar Krawang. Ook hier was alles even als vroeger gras, lucht en boomen, anders niet. Europeesche woningen geene enkele, en inlandsche zeer weinig. Het was of ik door eene woestenij reisde, zelfs kwamen wij maar weinig inlanders tegen. De eerste pleisterplaats waar ik komen zoude was het land van den heer Van den Braeke, Gedong Gedé genaamd en gelegen aan de oevers van de rivier Tjitarow die de grensscheiding tusschen Batavia en Krawang daartelt. Aldaar aankomende vond ik alweder den heer van den huize niet tehuis, doch werd door eenen opziener allervriendelijkst ontvangen, hij gaf mij een excellent paard waarmede

ik op een vlot de rivier, die hier zeer breed is, overstak en binnen $1\frac{1}{2}$ uur was ik op Krawang. Hier echter konde ik niet blijven, dewijl het residentiehuis te Poerwakarta, 29 paal verder gelegen is. Ik reed nog zeven paal door en kwam op Gintong aan, waar ik dit schrijf. De aldaar wonende controleur 3de klasse Dupui was niet tehuis doch zijne vrouw die betere instructien scheen te hebben ontvangen dan Mevrouw Arnold, ontving mij bij uitstek, en noodigde mij dringend uit een dag over te blijven hetgeen ik om twee redenen aannam. Vooreerst had ik wel eene kleine halte noodig en ten andere wenschte ik gaarne de kaneeltuinen die hier zijn te bezichtigen, hetgeen ik heden met Dupui, die van morgen is tehuis gekomen, gedaan heb. Ik heb den dag allergeuoegelijkst gepasseerd, het is nu avond. Morgen ga ik op een goed paard naar Poerwakarta, waar ik dezen hoop te vervolgen en te sluiten. Voor vandaag dus niet meer, mijne lieve, ik omhels u in gedachten. Denk veel aan mij zooals ik aan u, dat is gedurig.

Poerwakarta, * 8 October. Heden was het postdag; ik konde dit gekrabbel echter niet verzenden dewijl mijn jongen op Gintong mijn trommeltje had achtergelaten. Daar ik er echter zoo stellig op gerekend had u met de post van heden te schrijven, en het idee niet verdragen kan dat gij over mijne stilzwijgendheid verdrietig worden zoudt, heb ik u een klein briefje geschreven, dat ik hoop behoorlijk ontvangen te zijn.

De weg van Gintong naar Poerwakarta is breed en vrij effen. De heer Ruhle, een administrateur van een particulier land uit de omstreken, moest heden hier zijn, en ging per bendie met twee paarden. Ik was zijn reisgenoot en kwam in een ommezien hier. Ik vervoegde mij bij den Ass. Resident. ZEd. was ongesteld († vraag mij zoodra ik u wederzie wat dit kruisje beteekent) en konde mij niet ontmoeten, doch had den jongen last gegeven mij mijne kamer aantewijzen, die reeds vooraf in orde gemaakt was. Ik heb daarvan bezit genomen. Nu ga ik uit om te zien welke menschen Poerwakarta bewonen, van avond zal ik dezen voortzetten en u een getrouw verslag doen.

* Poerwakarta was de hoofdplaats van de residentie Krawang, waar Dekker als ambtenaar op wachtgeld tijdelijk was geplaatst. De assistent-resident was zijn chef. Het kruisje betekende dat hij (zoals meestal) dronken was.

Voor ik verder ga, mijne lieve, moet ik u eens een zeer oprecht antwoord vragen op de vraag: of mijn gerammel u ook verveelt? Mijnen brief eens overziende bemerk ik dat ik wat veel van uw geduld vorder. Is dit zoo, schrijf het mij ronduit en ik zal in den vervolge meer beknopt wezen, en kleinigheden overslaan. Tot nadere order zal ik maar mijn Journaal voortzetten zooals ik begonnen ben.

Ik maakte eene visite bij den kommissie van het bureau, den heer Permentier. ZEd. is gehuwd, en daar logeerde bovendien naar men mij verteld had, eene jonge dame, Jufvr. Teunisz, de dochter van eenen gepensioneerd kapitein van de Infanterie. Permentier was mij op Gintong zwart afgeschilderd, ik geloof in zulke gevallen beter te doen door eigene oogen te zien, daar de Controleur Dupui, een schoonzoon is van den Docter Stauffenbeil hier, met welken laatsten Permentier in onmin leeft, zoodat ik reden had de rapporten van Dupui als partijdig te beschouwen. Ik had een briefje aan den Doctor, hetgeen ik om den regen door een jongen liet bezorgen, waarop ik daar te logeeren gevraagd werd, hetgeen ik niet konde aannemen omdat ik mij reeds bij den Ass. Resident had opgeschoten.

Permentier ontving mij beleefd, Mevrouw insgelijks. Jufvr. Teunisz (die en passant een mooi meisje is, schoon ik haar nog eerst eens bij dag zien wil voor ik decisief oordeel; wat zeg je van mijn voorzigtigheid?) maakte een paar muilen waarop zij de oogen kon neerslaan als ik haar wat sterk aankeek. Ik maakte mij tehuis, dat heet, ik begon als of ik er oude kennis was, en had er nog geen kwartier gezeten of ik noodigde mij te eten. Ik deed dit omdat ik te huis voor mij alleen geen eten wilde doen klaar maken. Ik heb daar den avond vrij aardig gepasseerd. Zonder nu te willen beweren dat de heer en vrouw van den huize geheel en al in de termen vallen om met den omgang van een zoo perfect jongmensch als de ondergeteekende te worden gehonoreerd, was het discours passabel. Ik had een vrolijke bui op mijne manier, men vond mij origineel (originaliteit schijnt anders op Poerwakarta een uitheemsch product) en ik vermaakte mij inderdaad met de aardige vingertjes, het lieve neusje en de heldere oogen van mijne overbuurvrouw de pantoffelmaakster. Ik zal waarschijnlijk niet kunnen laten dat meisje mijn hof te maken. Ik hoop waarachtig dat zij bij dag leelijk is, anders zal ik last van mij zelven hebben. Hieromtrent zal ik u later behoorlijk rapport doen.

Nº. 1, Permentier is (of schijnt te zijn) een goed mensch, 32 à 36 jaar oud, ca. 5 vt. lang, met een gezigt dat wel leelijk is, maar niet leelijk genoeg om interessant te zijn. Hij leest nooit, omdat zijn geest geheel geabsorbeerd is door zijn bureauwerk; hij schaakt niet omdat hij niet voor zijn plezier en zonder bezoldiging wil gaan zitten denken, hij hombert niet om geen geld te verliezen; hij eet, slaapt, loopt, denkt (lees: denkt *niet*) comme tout le monde, c'est un homme enfin, comme il y en a beaucoup, et sans lesquels nous ne pourrions pas vivre, nous autres, qui ne sont pas comme tout le monde. Wie zoude een pakje voor ons dragen, of ons bed opmaken, als ieder Napoleon of Newton was.

Nº. 2. Mevrouw P. Eene dikke vrouw van naar gissing 28 à 32 jaar, gul, spraakzaam, onderhoudend en redelijk geëduceerd. Zij kende de namen van twee fransche opera's van buiten, wist mij te zeggen dat het breiwerk dat zij onderhanden had 'neige' heette, en had bon sens genoeg om te lagchen toen ik haar vraagde of zij dat ter verkoeling harer handen deed.

Nº. 3. Cateautje T. Zie aangaande dit nummer der catalogus, het reeds genoteerde, onder opmerking dat zij zeer blank is, het haar à la chinoise draagt, mooie witte tanden ontvangen heeft van de natuur, en een aardige glimlach van de kunst, en voorts dat haar wit baaitje wat kort van lijf was, hetgeen misschien vergroeijen zal, morgen meer.

9 October. Na eenige vruchteloze pogingen is het mij eindelijk gelukt den Ass. Resident even te kunnen zien. ZEd. wist mij te zeggen dat er veel te doen was, maar kon mij niet regt zeggen wàt. Ik ben naar het kantoor gegaan, heb inzage gevraagd van de boeken enz., en ben begonnen aan wat mij het noodigste voorkwam, namelijk het maken van een uitgebreid verslag over de Kulturen in de residentie Krawang over 1844, hetwelk reeds vijf maanden geleden had moeten ingezonden zijn. De geheele boel is verward en onvolledig, ik zal er maar zoo goed mogelijk iets van maken, en waar de noodige inlichtingen en rapporten ontbreken, mijne verbeelding ter hulpe roepen, zoodat mijn verslag als het af is, juist wel niet alles zal mededeelen zóó als de zaken zijn, maar zoo als ze kunnen wezen. De Ass. Resident schijnt last gegeven te hebben mij zoo in huis als op het kantoor te respecteeren, ten minste ieder staat mij zeer ten

dienste, hoewel dit weinig helpen zal dewijl de bouwstoffen ontbreken, en ik dus zonder steenen metselen moet. Ik hoop een en ander zoo goed mogelijk te redresseeren, en te zorgen dat ik er met eere afkom, maar het is niet gemakkelijk, want het is een regte warwinkel.

Ik heb van de plaats nog weinig of niets gezien, alles ziet er zeer netjes uit. Het gebouw van den Ass. Resident is groot, luchtig en ruim met zeer goede logeervertrekken. Naast het huis is het kantoor, zoodat ik op mijne muiltjes uit mijne kamer naar 't bureau kan gaan. Vóór de deur is eene groote vijver en daar langs staan twee of drie Europeesche huizen. Buiten den kommies en den Doctor zijn hier nog slechts twee Europeesche ingezetenen, welke klerk op het bureau zijn. Den doktor heb ik nog niet ontmoet.

(Ik kan en mag u mijne positie hier niet goed beschrijven. Ik zal het u uitleggen als ik u spreek, denk dan slechts aan dat kruisje.)

10 October. Nu wil ik van Krawang afstappen om u over andere dingen te schrijven; ik zal beginnen met eenige punten uit uwen brief te beantwoorden.

Gij schrijft mij u zoo verlaten gevoeld te hebben na mijn vertrek. Het is lief van u dat gij dit schrijft, mijne Eefje, maar denk niet dat ik mij anders gevoelde. Het was mij telkens of ik u van de eene of andere zijde van den weg zoude zien aankomen, telkens had ik een woord gereed om u aantespreken, en telkens moest weder uw beeld plaats maken voor de koude dorre werkelijkheid. Ik betreurde het vroeger reeds dat men niet loopende of rijdende schrijven kan. Wie kan al die gedachten die elkaar verdringen uren lang bewaren. Het spijt mij nu vooral daar die gedachten meestal voor u waren, o dan zoudt gij zien dat ook ik zoo innig verlang altijd bij u te zijn, en dat ook ik geloof dat mij met u niets te zwaar vallen zoude. Als ik mijn oogmerk (waarop ik straks zal terugkomen) bereik, zullen wij met vele zwaarigheden te kampen hebben, ik wilde gaarne alles alleen dragen, doch dit zoudt gij niet toestaan, en daarom laten wij ons moed en volharding wapenen, dan zal huisselijk geluk, dat iets meer zegt dan voorspoed naar de wereld ons deel zijn en wij zullen, hoe het overigens gaan moge, gelukkig wezen.

Ik had – vergeef mij mijne nieuwsgierigheid – wel eens die brieven willen lezen welke gij naar Holland geschreven hebt. Men zal daar

zeggen wat van Heeckeren zeide toen ik hem mededeelde dat gij geëngageerd waart, zonder van mijzelf als de gelukkige te spreken. 'Ei, Everdine is er gauw bij!' Ik lach in mij zelven als ik denk hoe men u van 'overijling' zal beschuldigen, hetgeen voor de koudbloedige noordsche volkeren altijd een pierre d'achoppement blijven zal. *Ik* heb geen Hollandsche aard daaromtrent, maar gij, Everdine, hoe onbedachtzaam! Men zal zeggen: 'Men kan wel zien dat zij in eene zuidelijke provincie geboren is.'

Ik heb aan Sophie en Henriette geschreven en mij in hunne genegenheid dringend aanbevolen; mijn verzoek om antwoord is tot nog toe niet van gevolg geweest, morgen komt de post aan, wij zullen zien.

Ik verschil geheel en al van u in gevoelen aangaande uwe meening dat ik zooveel aan u te veranderen zal hebben. Waarlijk gij meer aan mij! Dat gij getroffen waart door de veranderde omstandigheden van de jongens Holle keur ik... niet goed, maar op mij heeft het tegen beter weten aan, dezelfde uitwerking. Ook bij mij zoude in zulk een geval het gevoel de overhand hebben. O, dat elendige verstand dat den jood dient om zijne loterijbriefjes met winst te verkoopen, en den deugniet om het gevoel van een ander bespottelijk te maken. Met een weinigje verstand maakt men van de Openbaring van Johannes een kluchtspel, met een weinigje gevoel omvat men het denkbeeld 'God' 'Christendom' 'Eeuwigheid'. Wat is hooger, schooner? Zoude niet een mensch met gevoel, doch beperkt in verstandelijke vermogens, den schepper naderbij komen, dan omgekeerd? Nu weet ik wat gij zeggen zult: 'Gevoel kan dwalen!' Eilieve, en het verstand dan? Dat er gevoel bestaat is zeker, maar wat wij menschen verstand noemen kan wel eene hersenschim zijn; wij gevoelen de kracht van den schepper in de Natuur, maar wij verstaan, begrijpen het niet hoe uit een graankorrel een boom ontkiemt. Welk orgaan is dus juister, edeler, volmaakter?

Geloof niet lieve beste, dat ik de waarde van datgene wat wij verstand noemen wil wegedeneren, maar ik kan niet verdragen dat wij menschen daarop zoo grootsch zijn. Het is alsof ik een kind die A, B, leert, op zijne litteratuur hoorde roemen. Ja, men krijgt, ieder naar de meerdere of mindere ontvangbaarheid zijner hersenen eene soort van 'routine' in wereldsche zaken, die ons ginds, als wij

niet meer schoolgaan, hoogst onbeduidend zal toeschijnen. Die routine is echter nuttig, en zelfs noodzakelijk, om gedurende onzen aardschen schooltijd niet door een speelkameraad van de bank gedrongen te worden, en als zoodanig heb ik er vrede mede, maar lieve meid, ik heb die routine nog niet, en word liever nu en dan door een makker omvergelopen, dan mij alteveel op het verkrijgen daarvan toe te leggen. *Ik* had hun hun paard laten behouden, en desnoods een eigen paard daarvoor afgeschaft. Ik zoude verkeerd gedaan hebben, maar... ik geloof niet dat die verkeerdheden daar boven ons aangerekend worden. Nog dezen avond heb ik zulk eene verkeerdheid van de ergste soort begaan, welke ik straks biechten zal.

Over mijne vooruitzichten op plaatsing zal ik u in latere brieven schrijven, dewijl ik daarvan op het oogenblik niets bepaalds zeggen kan. Op het laatste gedeelte van het derde vel sprak ik van een oogmerk dat ik bereiken zal, het is het volgende: Ik moet afwachten of ik in 3 maanden geplaatst zal worden, en dan zal het nog veel verschillen hoe. Dit zijn de zwarigheden die mij drukken. Dat ik geplaatst word geloof ik vast; maar eerst dacht ik dat niet elke plaatsing mij instaat stellen zoude u voor goed van Parkan Salak aftehalen. Na lang overleg is mijn voornemen om onze vereeniging niet van een weinig tractement meer of minder te laten afhangen, en derhalve verzoek ik u ernstig natedenken over de volgende vraag: zoudt gij er u in kunnen schikken in den beginne een mischien bekrompen leven met mij te leiden, zoude mijne liefde u altijd genoeg zijn, — zoudt gij nooit berouw hebben als u het een en ander ontbrak waaraan gij vroeger gewoon waart, en zoude nooit de gedachte bij u opkomen dat gij verkeerd hadt gedaan den onbezorgden toestand van een jong meisje, tegen de kleingeestige zorg om met het huishoudgeld rond te komen, te verwisselen? Neem nu uwe 'routine' te baat, haal u alle voorvallen voor den geest waarbij liefde voor een deficit in de kas is weggevlugt, denk aan de grieven eene rekening onbetaald te moeten terugzenden, denk dat mijne geldmiddelen tengevolge van de tegenspoeden der laatste jaren zeer onvoordeelig staan, haal u de meest prozaische gedachten door het hoofd, denk aan de duurte van boter, aardappelen, kaas enz. (Gij ziet mijne lieve, ik heb ook wel 'routine' zoo even zeide ik het te-

gendeel, vergeef de inconsequentie) en dan lieve beste Everdine, als ge dan nog zegt wat in uwen brief staat, dat gij moed hebt, dan...

Ik geloof dat gij ja zult zeggen, maar bedenk u nog eens goed, want dat ja is gewichtig, want dan wil ik u vragen om terstond, terstond, zonder iets af te wachten mijne vrouw te worden.

Ik heb mijzelf alle die vragen voorgelegd en ik geloof tot alles moed te bezitten, ik heb ja gezegd.

Lieve, lieve Everdine, stel het u eens voor, reeds over een maand of drie elkander geheel alleen toetebehooren!

Maar denk er toch vooral ernstig over, stel u alles van de zwartste zijde voor, en bewaar dezen brief... later misschien, als wij eens verdrietig mogten wezen, zal dezelve ons kunnen opbeuren, en elkander herinneren wat wij elkander schuldig zijn: opregte hartelijke innige liefde! O mogt die *herinnering* nooit noodig wezen!

Heden middag (ik hoop dat gij eenige oogenblikken na het lezen der vorige bladzijde zult gewacht hebben, want ik spring op een geheel ander chapitre) heden middag heb ik mijne eerste visite bij den dokter gemaakt. Ik vond een kort, dik, rood, grof mannetje met grove manieren en zeer grove uitdrukkingen. Hij overlaadde mij dadelijk met een vloed van redeneringen om mij te bewijzen dat Permentier een deugniet was, en zijne vrouw dito dito. Ik liet hem bedaard uitspreken en toen hij met razen vloeken en bulderen gedaan had, zeide ik dat ik in Permentier toch reeds eene goede hoedanigheid meende ontdekt te hebben. —Hoe dan? vroeg hij verwonderd. 'Dat hij, hoezeer uw vijand mij toch niets kwaads van u verteld heeft,' (de bedoeling was er bij te voegen: zoals gij heel leelijk van hem doet).

'Dat durft hij niet, die schelm, hij weet wel dat ik hem dan dadelijk enz.' (Ik spaar u het vervolg). Ik was uit het veld geslagen door zijne bondige bewijzen die van vuistslagen op de tafel vergezeld gingen. Ik zag dat hij een mooie tuin had met vruchten en bloemen en daar ik een afleider zocht, vroeg ik hem of ik dezelve eens bezien mogt. Dat gelukte. Wij liepen rond, ik bewonderde alles, ook het niet admirable, en wij hadden een gesprek, of liever hij sprak maar al voort. Telkens kwam hij weer op het oude dat namelijk Permentier en diens vrouw 'gemeen volk' waren. Ik geef hem half gelijk doch niet in den zin dien hij bedoelde, hij meende 'gaauwdieven

etc.' ik dacht: du peuple, commun, hetgeen niet hetzelfde is na de fransche revolutie. Ik zoude lust hebben u dien man en caricature te beschrijven en hoop hem eens te gebruiken als ik tijd en lust heb om romans te schrijven, doch ik ben ernstig gestemd over eene ontmoeting welke ik heden avond had, en dit is het wat ik bedoelde toen ik u op het 2de pag. van dit blad over eene verkeerdheid sprak welke ik biechten wilde.

Bij den doctor plukte ik een roosje om aan dat meisje te geven, uit scherts, spel, galanterie, noem het zooals gij wilt. Zie dat zoude een grap beduiden, en toen ik heden avond tehuis kwam, leide ik het roosje ernstig op mijne tafel; ik had haar gezien en met haar gewandeld, maar Everdine, ik wil met dat meisje niet schertsen.

Als ik in de persoonsbeschrijving van dat meisje zoude voortgaan op den toon van pag. 3 van het derde blad, zoude ik nu moeten zeggen dat zij er bij dag wel vrij lief uitziet, doch blaauwe kringen onder de oogen heeft, maar Everdine, mijne stemming is veranderd.

Wij gingen zamen wandelen en ons gesprek was nagenoeg het volgende, niet letterlijk maar zakelijk.

Ik. Zie, hadde ik gegist dat er zulk eene jonge Dame hier was, ik ware met meer genoeg naar Poerwakarta gegaan (gewoon galanterie praatje, en waarlijk op dat oogenblik niets meer). Hoe amuseert gij u hier?

Zij. Zo o o o o. (Gij kent de toonbuiging waarmee men zóó kan zeggen dat het de kracht van 'ellendig' verkrijgt).

Ik. Zijt gij reeds lang hier?

Zij. Een paar maanden. (Zij zuchtte, ik zag haar aan, en begreep dat ik mijn roosje wel opzouten kon).

Ik wilde meer van de zaak weten, ik gevoelde instinctmatig dat zij verdriet had. Begrijp eens, een jong lief meisje verdriet! Dat moest mij interesseeren of ik hadde au fond een Hollander moeten wezen.

Ik. Wat scheelt er aan, lieve meid. Hebt gij zorgen?

—Neen, o neen! (Pause).

Ik. Ik heb vernomen dat gij heden middag te paard gereden hebt, mag ik u eens vergezellen als gij weder een tourtje maakt?

—Met genoeg.

Ik. Wie heeft u heden begeleid?